

BATILI MÜNEKKİTLER VE DOZY’NİN KUR’AN-I KERİM, VAHİY VE HZ. MUHAMMED’E YÖNELİK TENKİTLERİNE MÜSLÜMANLARIN CEVABI: FİLİBELİ AHMED HİLMİ ÖRNEĞİ

Yasin YILMAZ*

Öz

Kendilerini “biz” diğerk din ve etnik grupları özellikle de Müslümanları “öteki” olarak niteleyen Batının, kendi yaşamını şekillendiren değerlere alternatif bir yaşam ve kültür sunan İslam’ın sürekli karşısında olduğu tarihî bir vakıadır. Bundan Batı Hıristiyanları, İslamiyet’i, onun peygamberini ve kutsal kitabını, tarih boyunca sürekli eleştirmişlerdir.

Bunlardan birisi de Hollandalı müsteşrik Dozy’dır. Doğu dilleri hakkında araştırma yapan Dozy, tarihî gerçeklere ters düşen bir eser yazmış, Abdullah Cevdet tarafından da “*Tarih-i İslamiyet*” adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Osmanlı kamuoyunda büyük tepkilere sebep olan bu esere çok sayıda reddiye yazılmıştır. Bu reddiyelerden birisi de Filibeli Ahmed Hilmi’nin “*Tarih-i İslam*” adlı eseridir. Filibeli Ahmed eserinde Dozy’nin Hz. Peygamber, İslam ve Kur’an hakkındaki önyargılı, mesnetsiz ve tarih metodolojisine uymayan görüşlerine cevaplar vermiştir. Bu çalışmada Filibeli’nin Kur’an’la ilgili yaptığı değerlendirmeler ile “Dozy ve emsali” dediğı bazı Batılı müelliflerin eserlerinde vahyin keyfiyetine yönelik olarak yaptığı itirazlar ile Hz. Peygamber’e sara ve histeri hastalığı ithamları karşısında ortaya koyduğu karşı görüşleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Dozy, Filibeli Ahmed Hilmi, Tarih-i İslam, Sara/Histeri

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi
yasinyil_63@hotmail.com ORCID: 0000-0002-6186-2400

Atıf/Cite as: Yılmaz, Y . (2019). Batılı Münekkitler ve Dozy’nin Kur’an-ı Kerim, Vahiy ve Hz. Muhammed’e Yönelik Tenkitlerine Müslümanların Cevabı: Filibeli Ahmed Hilmi Örneğı. Dini Araştırmalar, 22 (55): 77-96. DOI: 10.15745/da.572221

78 • BATILI MÜNEKKİTLER VE DOZY'NİN KUR'AN-I KERİM, VAHİY VE
HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK TENKİTLERİNE MÜSLÜMANLARIN CEVABI:
FİLİBELİ AHMED HİLMİ ÖRNEĞİ

**Western Criticisan and the Answers of Muslims to Critism of Dozy on
Quran, Revelation and the Prophet Muhammad: the Example of
Filibeli Ahmed**

Abstract

The West, which defines them selves as "we" and the rest as "the other" outside themselves, the other religion and ethnic groups, especially the Muslims, and has always been against Islam, which offers as an alternative life and culture to the values that shape it sown life. After the Jesus, the Muhammad was sent as a prophet however the West considers that was disturbed the members of other religions. For this reason, Christians and members of other religions, especially Christians, have been constantly criticizing Islam throughout its history, starting shortly after the emergence of prophet Muhammed and holybook Quran.

Among those one particular was the Dutch Dozy who made some researches on eastern languages, like many previous western writers, then Dozy has written a book about the Prophet, that does not reflect historical facts, and has been translated into Turkish entitled the name "History of Islam" by Abdullah Cevdet, who enjoys the liberation of the Constitutional period. The book has caused big dilemma and made a great confusion in the Ottoman public opinion, further it has been rejected in many ways. Among the many rejections, One very particular of these rejections was the work which was entitled "History of Islam" by Ahmed Hilmi from Plovdiv also known as Filibeli Ahmed Hilmi.

In the work of Ahmed Hilmi, the authors ought to give the answer to the claim of Dozy's works by stating that Dozy was prejudice, the facts are not correct and unfounded, further non-conforming views on Islam as well as the Qur'an. In this study, we examine the view of Ahmed Hilmi about the distortions of the Torahand the Bibleand the evaluations of the Qur'an. In addition, some Western writer ssuch as "Dozy and precedent" objected to the propensity of the inspiration in their works, We will also focus on the oppo sing views of Dozy about the Prophet he put forward in theface of allegations of epilepsy and hysteria.

Keywords: Revelation, Dozy, Ahmed Hilmi from Plovdiv, History of Islam, Sara /Hysteria.

Summary

The West, who defines themselves as we and others religious and ethnic groups, especially Muslims, as the other, has always been against Islam which offers an alternative life and culture to the values that shape its life. For this reason, the members of other religions, especially Christians, began to criticize Islam, its Prophet and Holy Book throughout history.

In the historical process, the Christian-centered West, who could not prevail in the political / military field, called the Muslims the other in the works they wrote in the cultural field and the life stages of the Prophet of Islam, made slanderous campaigns against the Qur'an. Especially, after the conquest of Istanbul by the Turks, there were books written by both Byzantine and Western Europe against the Prophet.

In other words, when we look at history, as the area of dominance of Muslims has expanded, especially in regions where Christians live, there has been a movement against religious, political, military and cultural aspects. While this counter-movement was effective in the times of Islamic states, it was seen that Europe started to dominate the Muslims in both the political / military and cultural fields with the advancement of technological developments in Europe. In parallel with this different views about the Prophet, Qur'an and Islam have begun. Against the scientific claims of Westerners, Muslims have responded in defense reflexes. One of them is Filibeli Ahmed Hilmi. Filibeli tried to give answers to their claims in the second half of the nineteenth century and the beginning of the 20th century when Western views were widespread against Islam.

Filibeli Ahmed Hilmi, in his work named *Tarih-i İslam*, wrote rejections against the opinions of the Western critics, especially Dozy, about the Prophet, Revelation, Qur'an and other issues of Islam. However, he used a different method than other Muslim scholars in his rejections. He used the scientific method adopted by the Westerners, which is not centered on the Qur'an and Sunnah. Filibeli gave a methodological approach by putting forward the facts and saying that the impulsion with the faith method should not be confused. Filibeli Ahmed Hilmi, in his work named *Tarih-i İslam*, wrote Rejections against the opinions of the Western critics, especially Dozy, about the Prophet, Revelation, Qur'an and other issues of Islam. However, he used a different method than other Muslim scholars in his rejections. He used the scientific method adopted by the Westerners, which is not centered on the Qur'an and Sunnah. Filibeli gave a methodological approach by putting forward the facts and saying that ini the impulsion with the faith method should not be

80 • BATILI MÜNEKKİTLER VE DOZY'NİN KUR'AN-I KERİM, VAHİY VE
HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK TENKİTLERİNE MÜSLÜMANLARIN CEVABI:
FİLİBELİ AHMED HİLMİ ÖRNEĞİ

confused. In this respect, Ahmed Hilmi opposed the criticism of the Prophet and the Qur'an, especially Dozy. He also criticized the views of some Western writers.

One of the points he opposed to Western researchers is that, as they investigate the life of the Prophet, they are led to an obsession by not acting outside their own concepts.

Therefore, this means that they are stuck in a Western-orientalist idea and they listen to other historical facts. So this attitude doesn't fit the scientific. Because the concepts / desires that express a religious civilization have emerged to express the religion and civilization in which they were born. If a scientist tries to examine the religion or civilization in terms of the concepts of another religion and civilization, he can lead to false and irrational misconceptions. For this reason, Filibeli Ahmed Hilmi has been very keen on this issue and he urged Western researchers, especially those who comment on the Prophet and his life, to do analysis, criticism and evaluation by adhering to the scientific methodology and science.

Filibeli tried to prove that the Qur'an was the product of revelation against the claims of Christian and Jewish contemporaries. Filibeli Ahmed stated that it was not right and correct to use the same method for their own concept and every field as Western scholars examined and criticize the Christian theology.

In other words, Ahmed Hilmi appeared at a time when we lost our position in the front of West. In his works, he answered them with their own methodologies, both as a modern Islamist and a person who knows Western thought well. In his book *Tarih-i İslam*, which we have examined in detail, he opposed Western ideas which were gathered against all Islamic sciences and written against Islam by their methods. He wrote his rejection, not separately, by revealing the inconsistency of Western schools of thought. In particular, he thoroughly studied the events that were the subject of discussion and revealed the mistakes of Westerners.

Filibeli Ahmed Hilmi tried to refute the inconsistency of unjust allegations against the the Prophet Muhammad with the same method. He tried to give examples that the accusations that have continued for centuries against the Qur'an, Islam and the Prophet originated from Christian fanaticism.

In doing so, we cannot deny that he was influenced by Western ideas. The fact that his method of proof is scientific rather than religious and Qur'an, it is an indication that he is influenced by Western ideas. In addition, we see that most

of the subjects he deals with in his works such as *Tarih-i İslam* and *A'mâk-i Hayal* are proved by philosophical thought or philosophical methods.

Giriş

Kültürel birikimi ne kadar geniş olursa olsun, ne kadar tarafsız ve objektif davranırsa davranırsın bir Batılının –bazı istisnalar dışında- dar anlamda Hz. Peygamber ve Kur'an, geniş anlamda tüm İslam tarihi hakkında değerlendirme yaparken nesnel olmadıkları görülmektedir. Ayrıca bir şekilde tahrifat yapmasının yanında çok iyi bilinen tarihi gerçekleri çarpıtması muhtemeldir. (Halil 1989) Batılı bir araştırmacı “öteki” olarak gördüğü kendisi dışındaki dünyayı basitleştirmek, onların kültürel değerlerini ve birikimini eleştirmek ve kendisini dünyanın hâkimi görme eğilimi içinde olmuştur/olmaktadır. Batı'nın özellikle Müslüman Doğu algısı, yalnızca bir başka medeniyet hakkında oluşturduğu gerçek ya da hayallerin bütününe ifade etmenin ötesinde, aynı zamanda Batı'nın nasıl bir “biz” tasavvuruna ve biz bilincine sahip olduğunu da göstermektedir.¹ Bu durum da Batının hem nasıl bir anlayış içerisinde olduğunu hem de oryantlizmin yani Batılı “biz” düşüncesinin tarihine de işaret etmekle beraber, Batı'nın üstünlük sürdürme taktiği, doğu üzerinde otorite kurma çabasıdır. (Said 1998: 14; Köse-Küçük 2015: 109) Dolayısıyla oryantlist Batı düşüncesi, İslamiyet ve Kur'an-ı Kerim'e ilişkin araştırmalarda bulunmaları ilk dönemlerden başlamaktadır.

Bu doğrultuda kaynağı İslam'ın erken dönemlerinde Müslüman devletlerde zimmî olarak yaşayan Hıristiyanların yazdıkları eserlere dayanan oryantlizm ortaya çıkmıştır.² Hatta oryantlizmin ortaya çıkışında ve gelişmesinde Batı'nın İslam'a ait sübjektif değerlendirmelerinin önemli rolü olmuştur. (Sarıçam-Özdemir-Erşahin 2011: 2) Oryantlistler kendilerine göre tartışmalı bazı kriterler ortaya koyarak değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Bunu yaparken araştırma metotları ne kadar seçkin özellikler taşısa da İslam tarihi ve onun peygamberi hakkında makul, kapsamlı ve bütünlük içerisinde tutarlı bir yorum getirmeleri mümkün olmamıştır. Çünkü onların hareket noktası pozitivizm ve onun türevleri olan düşünce sistemleridir. Bu sistemlerin temelinde de seküler/maddi bakış ön planda olmasından dolayı tarih hareketi üzerinde de genellikle maddi etkenleri belirleyici unsur olarak kabul etmişler ve manevi etkenleri yok saymaya ya da görmezden gelmeye çalışmışlardır. (Halil 2011: 34)

Batının başka bir çıkmazı da, teknolojik üstünlüğü ellerinde bulundurmasından dolayı tarihin ve medeniyetin merkezine Avrupa olduğunu ve bunun

82 • BATILI MÜNEKKİTLER VE DOZY'NİN KUR'AN-I KERİM, VAHİY VE
HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK TENKİTLERİNE MÜSLÜMANLARIN CEVABI:
FİLİBELİ AHMED HİLMİ ÖRNEĞİ

için de dünya tarihini Batının kavramları ile değerlendirme eğilimi göstermesidir. Özellikle İslâm alanında yapılan çalışmalar, neredeyse bu kavramlardan azade düşünce üretememe gibi bir saplantıya doğru sürüklenmiş ve Batılı-oryantalist dil ile birlikte, Batılı-oryantalist bir düşünce de gelişmiştir. (Gökkır 2005: 37) Batı dışı medeniyetler ise, onların çıkarları ve kaderleri üzerinde doğrudan bir etkide bulunduğu zaman araştırma alanlarına girmiştir. Ancak bu araştırmalarında karşılarındaki din ve medeniyet, kendi dinî, siyasî ve ekonomik çıkarlarına ters düştüğünde, yaptıkları araştırmalarla onu küçük düşürmeye başlamışlar. Yapılan çalışmalarla Batılı yaşam biçimine, normlarına uymayan her türlü toplumsal kurumun ve ahlakî değerın daha aşağı düzeyden bir oluşumun eseri olduğunu ortaya koyma çabası içine girmişlerdir. (Esed 1956: 17-18)

Batı Rönesans ve sonrasında ortaya çıkan Aydınlanma tecrübesi ile beraber modern düşünce sistemini oryantalizm vasıtasıyla kendisini hâkim güç olarak konumlandırmış ve bütün dinamiklerini bu temel üzerine kurmuştur. Batı etnisite olarak beyaz ırka, din olarak Hıristiyanlığa ve kültür ile medeniyette ise Yunan/Roma'ya dayanınca diğerlerini/doğuyu “öteki” (Gökkır 2005: 41, 44) olarak nitelemişlerdir. Bu anlayışı içselleştiren Avrupalının gözünde “öteki”nin karşısındaki “biz”i belirleyen en önemli unsurlardan biri, kültürel kimliğin belirleyicisi olarak dindir; yani Hıristiyanlıktır. Beyaz insan en mükemmel insan ise, bu anlayışa göre Hıristiyanlık da en mükemmel dindir. (Gökkır 2005: 41)

Ayrıca oryantalist bakış açısı bir kısmı İslam tarihini incelerken, bu inceleme üzerinde kendi değerlerini ortaya koyan değişik düşünceler, psikolojik kurgular, kültürel ve tarihî etkenler, siyasî ve ekonomik çıkarlar, dinî, ideolojik ve şövenist duygular etkin rol oynamaktadır. (Halil 1989: 35) Bu anlayış sonucunda Muhammed Esed'in dediği gibi başta İslam ve peygamberi olmak üzere İslam'ın bütün kutsallarını tahkir etme ve akıl almaz bir tarafgirlik duygusu, Batılı bilim adamlarının ilmî araştırmalarına sinmiştir. (Esed 1965: 60, 61) Aynı kanaati paylaşan Nahide Bozkurt da, bilimsellik ve nesnel oluşlarıyla bilinen Batılı araştırmacıların özellikle de Hıristiyan teolojisi etkisindeki tarihçilerin, Hz. Muhammed'in hayatı, sözleri ve fiilleri söz konusu olduğunda son derece keyfi, önyargılı, bilimsellikten, objektiflikten ve olayları bütünlük içerisinde değerlendirmekten uzak olduklarını belirtmektedir. Hatta kendi varsayımlarını doğrulayan verileri ön plana çıkarıp, gerçek doğruları görmezlikten gelen, analizden yoksun, bağlamından kopuk ve olayların kronolojisini ihmal ederek birtakım çalışmalar yaptıklarını bildirmektedir. (Bozkurt 2004: 20/133)

Yukarıda çerçevesini çizmeye çalıştığımız tarzda İslamiyet ve Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili eser yazan Batılı münekkitlerden birisi de Hollandalı müsteşrik Reinhart Pieter Anne Dozy'dir.³ 1863 yılında önce *De Voornaamste Godsdiensten: Het Islamisme* adıyla Flemekçe yazılan eser, 1879 yılında da Profesör V. Chauvin tarafından *Essai sur l'histoire de l'islamisme (İslam Tarihi Üzerine Deneme)* ismiyle Fransızcaya çevrilmiştir. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber hakkında aşağılayıcı ifadeler ve iftiralarla dolu olan bu eser, Meşrutiyet Dönemi'nin hürriyet ortamından yararlanan Abdullah Cevdet⁴ tarafından 1908 yılında *Tarih-i İslamiyet* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Filibeli Ahmed Hilmi başta olmak üzere birçok Osmanlı aydını, Dozy'nin eserinde yaptığı çarpıtmalara, tahrif etme ve gerçekleri kendi değerlerine göre yorumlamasına karşı yorumlar ortaya koymuşlardır. Filibeli dışında dönemin birçok aydını, Dozy'nin söz konusu eserine reddiyeler yazmışlar ancak Filibeli Ahmed Hilmi, bunların iman mahsulü olduğunu belirterek, (Filibeli 1326: I/18) kendisinin tarafsız olarak tarih usulünün ilkeleri doğrultusunda yazdığını söylemektedir.⁵

Bu çalışmada Dozy'nin, Hz. Peygamber, Kur'an-ı Kerim ve vahyin keyfiyeti ile ilgili bazı görüşlerini Filibeli Ahmed Hilmi'nin *Tarih-i İslam*'da verdiği cevapları temel alarak değerlendirmeye çalışacağız.⁶

Tevrat ile İncil'in Tahrif Olmaları ve Kur'an-ı Kerim

Filibeli, eserinde öncelikle tahrif edilmiş olan vahiy metinlerine Orta Çağ'dan itibaren Avrupalılar tarafından Hz. Peygamber hakkında çocukça ve delice bir şekilde Batı dillerinde gerçeği yansıtmayan ve değiştirilmiş, Bafon, Mahon ve benzeri isimler verilerek birçok hurafeler uydurulduğuna dikkat çekmektedir. Bu hurafelerden birisi de Hz. Muhammed'in güya kardinal iken sonra papa olmak istediğini, olamayınca da kızgınlığından dolayı yeni bir din uydurduğu iddiasıdır.⁷ Ahmed Hilmi Avrupa'nın, skolâstik dönemini geçip bugünkü medeniyet seviyesine ulaştığında, Hz. Musa ve Hz. İsa'dan sonra eleştiriyi Hz. Muhammed ve dinine yönelttiklerini belirtiyor. (Filibeli 1326: I/170-171) Ahmed Hilmi'nin kaanitini doğrular şekilde araştırmalar göstermektedir ki Avrupa'da Aydınlanma dönemiyle beraber rasyonalizmin etkisiyle başta Hıristiyanlık olmak üzere dinler de tahlil, tenkit ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. (Sarıçam-Özdemir-Erşahin 2011: 77)

Filibeli bu meyanda Kant'ın tenkit usulünü kabul eden, İbranice ve Yunancada uzman olanların önceki dinler hakkındaki değerlendirmelerine yer vermektedir. Onların Tevrat ve İncil'lerdeki konuların bir asrın ya da bir şah-

84 • BATILI MÜNEKKİTLER VE DOZY'NİN KUR'AN-I KERİM, VAHİY VE
HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK TENKİTLERİNE MÜSLÜMANLARIN CEVABI:
FİLİBELİ AHMED HİLMİ ÖRNEĞİ

sın ürünü olmadığını ve hatta İncil'lerin içeriğinin hurafeler, esâtir, teşbihler ve rumuzlardan ibaret olduğunu ispat etmede sıkıntı çekmediklerini bildiriyor. Hatta Hz. Musa'ya atfedilen dinin, onun getirdiği gerçek dinle alakasının olmadığını, bu dinin eski Asurî ve Babillilerden alınarak ortaya koyulduğunu açıkça ispat ettiklerini söylüyor. Söz konusu uzmanlar Tekvin kitabının bile Hz. Musa'ya nazil olan Tevrat'la aynı olmadığını ispat etmişlerdir. Diğer yandan Filibelinin en çok şaşırduğu husus ise, Hıristiyanlığın esası olan Yahudiliği yok etmeye çalışanların, bu dinin ruhanileri olan hahamlarla birçok Protestan rahiplerinin olmasıdır (Filibeli 1326: I/171).

İncil'in de aslından uzak olduğunu, din adamları tarafından çok sayıda İncil yazıldığını, daha sonra bunlardan birbirine benzeyen birkaç tanesini seçerek papaya bir rapor halinde verildiğini belirten Ahmed Hilmi'nin Hıristiyanların kutsal kitabıyla ilgili düşüncesi şöyledir:

“İncil'lere gelince: Hıristiyanlığın Avrupa'da intişarından biraz sonra tedavüle sokulan İncil'ler yüze takarrüb etmişti. Papalardan birinin teklifi üzerine eizze-i Nasraniyeden bir müdakkik, bunları nazar-ı mütalaa ve tetkikinden geçirdi. Birbirine en ziyade benzeyen dört tanesini intihap etti. Bu zatın papaya verdiği âlimane rapor, bu enacil-i müntahibeye bir kıymet-i tarihiye verilemeyeceğini tamamen irae ediyor.”(Filibeli 1326: I/171-172)

Filibeli bu konudaki değerlendirmelerine Strauss, Baur ve Ernest Renan gibi Batılıların görüşlerini aktararak devam etmektedir.⁸

İncil ve Tevrat hakkındaki görüşlerini ortaya koyan aşırı tenkitçi Batılıların aynı usulle İslam'ın kutsal kitabını değerlendiremeyeceklerini belirten Ahmed Hilmi, bu konuda şöyle demektedir:

“Hıristiyanlığın itikat ettiği şeyler ise serapa masal nevineidhal olunuyor. Akliyyûn(Rasyonalistler)ve münekkidûndan bir takımı aynı usulü hayat-ı nebi hakkında tatbik etmek istediler. Lakin hakîm Renan'ın itiraf ettiği vechile tabii bir din olan İslam'da bu usulün tatbikine imkân yok idi.” (Filibeli, 1326: I/173)

Kur'an-ı Kerim'in önceki semavi kitapların değerlendirildiği usulle ele alınamayacağını söyleyen Ahmed Hilmi, Tevrat ve İncil ile aralarındaki farkı şöyle ortaya koyuyor:

“Evvela Kur'an tarihî ve hakikidir. Yani fem-i Muhammedîden sadır olmuş ve aynen hıfz ve cem edilmiştir. Akaid-i İslamiyenin temelleri, bu kitapta ve Cenab-ı Nebinin mahfuz olan hadislerindedir. Zat-ı nebevinin hayatı milyonlarla adamın nazar ve malumatı altında

cereyan etmiştir. Velhasıl İslam'da her şey hakiki ve tarihidir. Din-i İslam serapa makul ve hükmü şeylerden müteşekkildir. Alelade olmayan, umûr-ı tabîden görülmeyen ciheti yalnız nübüvvet, vahiy ve miraçtan ibarettir. Lakin teferruattan olmakla bütün kudreti tenkit ile hücum edilecek cihet nübüvvet ve vahiy keyfiyetinden ibaret kalıyordu.” (Filibeli, 1326: I/173-174)

Dozy ve Emsalinin Vahiy Keyfiyeti ile Hz. Peygamber’de Sara ve Histeri Hastalığı İddiası

Ahmed Hilmi, materyalist ve rasyonalist anlayışta olan Batılı müelliflerin Hz. Muhammed’in peygamberliği ve vahyin mahiyetini, onu tarihî bağdan koparmak, zayıf göstermek ve hatta onun ilkelerini yıkmak için ele aldıklarını belirtmektedir. Filibeliye göre maddeciliği ve akılcılığı ön plana alan Batılıların, vahiy konusunda dahi Hz. Peygamber’in gafflet içinde ve yalancı olmadığını kabul etmişlerdir. Ancak aldandığını, gerçekte olmadığı halde vahiy aldığını sandığını söylemelerinden dolayı da onlara vahyin tabii ve mümkün olduğunu ispat edilmesi gerektiğini söylüyor.⁹

Filibeli, William Muir (1819-1905), Gustav Weil (1808-1889) ve Dozy’nin vahyin keyfiyetini akıl dairesinde görmeyerek, özellikle de Hz. Muhammed’e gelen vahyi akıl ve fen yaldızı ile süslenmiş uydurma bir tarzla açıklamaya çalıştıklarını belirtiyor.¹⁰ Hatta Hıristiyanlık taassubuyla bunlardan bazılarının Hz. Peygamber’in ifritlerle ilişkide olduğunu iddia edenleri ahmaklar olarak nitelediğini ve reddiye bile yazmaya layık olmadıklarını söylüyor. Hâlbuki daha sonra gelen Renan (1823-1892) ve Chantepie de la Saussaye (1848-1920) gibi tarafsız kişilerin Hz. Peygamber ve Kur’an’la ilgili kısmen de olsa nesnel yaklaşım yeni bir çığır açarak onların görüşlerine katılmamışlardır diyor. (Filibeli 1326: I/174)

Filibeli, akıl ve bilim adına konuştuklarını kabul ettiği İngiliz müsteşrik Modsley’in Hz. Peygamber’e (sav) gelen vahyi sara hastalığından kaynaklandığını söylemesini; “Öncelikle adı geçen müsteşrikin iddiasının günümüz ilim adamları arasında taraftar bulmasının mümkün olmamasından dolayı bilimsel olarak reddedildiğini söylüyor.” (Filibeli 1326: I/174-175)

Dozy’nin ise vahiy keyfiyetinin sara hastalığı ile irtibatının olmadığını ancak bunun yerine histeriya adalı¹¹ hastalığı olduğunu iddia ettiğini belirten Ahmed Hilmi,

“Dozy; güya huzurunda histeriyali hastayı muayene ediyormuş gibi, vahiy sırasında zuhur eden hâlâtı kendi ilaveleriyle ballandıra ballandıra naklediyor. Bu davaların bir meziyet ve kıymet-i fenniyesi

86 • BATILI MÜNEKKİTLER VE DOZY'NİN KUR'AN-I KERİM, VAHİY VE HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK TENKİTLERİNE MÜSLÜMANLARIN CEVABI: FİLİBELİ AHMED HİLMİ ÖRNEĞİ

var mıdır/olabilir mi? Asla! Histeryari adalî hastalığına mübtela adamların hayatıyla dünyanın en büyük inkılâbını meydana getirmiş olan Cenab-ı Nebinin hayatı arasında o kadar büyük farklar vardır ki: Hz. Nebinin hayatını ve bu hayatın en büyük safhası olan vahyi histerya ile izah etmek” kudret ve kuvveti, atalet vaziyeti ile tevhidden izah” eylemek kadar gayri tabii, gayri fenni ve amiyane bir dava olamaz.” (Filibeli 1326: I/175-176)

demektedir.

Ahmed Hilmi daha sonra histeri hastalığı yakalananların Hz. Muhammed (sav) gibi evrensel inkılâp gerçekleştirmelerinin mümkün olamayacağını şöyle belirtiyor:

“Avrupa’da bu hastalığın Dozy’nin fikrinde Cenab-ı Nebide olan derecesi bazen kadınlarda ve daha nadir olarak erkeklerde görülmüş. Böyle bir hastalığın nöbeti akabinde değil birer Kur’an, birer muntazam şiir söylemiş edipler, edibeler gösterebilirler mi? Histerya-yı adalî hastalığına mübtela olmak sayesinde kaç tane feylesof, tabib olmuş velhasıl şayan-ı hayret bir eser meydana biricik numune gösterilebilir mi? Hasta olup da balâdaistima ettiği bir ahenin sebebiyle şifa bulan hasta mizaç kadınlardaki haletle dünyanın en müstesna ruhunun en azim bir inkılâbı hazırlayan haletini tefsir ve izaha çalışmak, bozuk dimağlı hasta muhakemeli ve daha açığı biraz kaçık olmağa vabestedir.” (Filibeli 1326: I/175-176)

Filibeli, histerinin belirtileri ve fonksiyonlarını anlattıktan sonra Hz. Peygamber’de bu hastalığın en küçük bir tezahürünün olmadığını ve vahyin gelmesi sırasında titreme ve sarsılmanın olduğunu ifade ederek şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

“Vahyin doğal bir durum olmadığı inkâr edilemez. Vahiy geldiği sırada Hz. Peygamber’de (sav) istisnaî ve tabii olmayan titreme ve sarsılma olurdu. Dolayısıyla vahiyden Hz. Peygamber’in (sav) bütün kasları ve sinir sistemi etkilenirdi. Ancak bu durumdan ruhu asla sıkıntıya girmediği gibi olgunlaşır ve bunun meyvesi de bütün Arap dâhilerini hayrette bırakan Kur’an idi. Hastalıkların belirtileri çoğu kez birbirine benzer ve en mütehasıs doktorları bile aldatılabilir. Bir hastalığın mahiyeti geriye bıraktığı etkileri ve tahribatıyla ortaya çıkar. Dozy tıpta geçerli olan bu gerçeğe zerre kadar önem vermeyere, olağanüstü bir durum olan vahyi, mahiyeti ve etkileri bilinen histeri hastalığıyla birleştirmeye kalkışmasının hiçbir değeri olamaz.” (Filibeli 1326: I/175-176)

Ahmed Hilmi, Dozy'nin görüşlerine karşı şöyle demektedir ispat etmeye çalışmaktadır.

“Şimdi de şu fikr-i muhakememizin zade-i itikat ve iman değil, sırf fennî ve tenkidî bir fikir olduğunu ispat için enzar-ı kâine “mualim-i şehir Houtsma”nın en büyük münekkitlerin fikrine ittibaen icra ettiği bir muhakemeyi koyacağız. Fazıl-ı müşarünileyh diyor ki: “Cenab-ı Muhammed’de zuhur eden halet-i ruhiye bir hadise-i maraziye gibi izaha teşebbüs edenlerin fikri şayan-ı kabul olamaz. Vakıa an’ane-i İslamiye, vahyin ilk zamanlarında ve sonralarında birkaç kereler Cenab-ı Nebide alaim-i asabiye zuhur ettiğini vakidir. Ve şüphe edilemez ki bu halet-i fevkaladede mevcudiyet-i batnında olan tecelliyatı harici ve zahiri gibi telakki etmiştir.” (Filibeli 1326: I/176)

Filibeli Ahmed Hilmi Dozy'nin görüşüne temel teşkil eden ya da paralellik arz eden Batılı yazarların da görüşlerini ele almaktadır. Özellikle Hz. Peygamber’e salsalatu’l-ceres¹² şeklinde gelen vahiy haletinden onun Saralı olduğunu söyleyen GustavWeil’in iddialarının temelsiz olduğunu tıbben ve Hz. Muhammed’in vahiyden sonraki halini örnek vererek reddeder. Filibeli, “Bu haletten dolayı Weil¹³ nebinin masru’ (Sara hastalığına yakalanmış) olduğuna hükmetmiş ise de saralılar halet-i nöbetteki vukuât ve hâdisâtтан mütehassıl ihtisasatın hatırasını muhafaza etmekten aciz buldukları cihetle bu hüküm reddolunur” (Filibeli 1326: 176) diyor.

Ahmed Hilmi Sprenger’in de Hz. Peygamber’in vahiy halinin histeri olduğunu iddia etmesiyle aynı saplantıda olduğunu belirtmektedir. “Bu hastalığın bir nevi histeriya olduğunu ispat için kendisine çok zahmet vermiş bu illet hastalarda cismen ve ruhen büyük tahribat icra ettiğinden Cenab-ı Nebiyi ruhen ve cismen harap olmuş bir “kazib-i mariz” gibi göstermeye çalışmıştır.” (Filibeli 1326: I/177) dediğini, ancak Hz. Muhammed’in vahyi aldıktan sonraki durumunu nazar-ı itibara almadıklarını söylüyor. Çünkü Hz. Peygamber vahiy sırasında gelişen ruhî halini çok iyi bilmekte ve aldığı vahiy aynen vahiy kâtiplerine yazdırmakta idi. Belki de Filibelinin, Dozy, Weil ve Sprenger gibi müsteşriklerin iddialarına karşı belirtmek istediği bu idi.

Hakikatte bugün tıp alanındaki uzmanların verdikleri bilgilere göre Hz. Peygamberde histeri hastalığının belirtilerinin asla görülmediğini teyit etmektedir. Çünkü histeri hastaları, nöbet halinde yaptıkları hareketleri ve sarf ettikleri sözleri normale döndükten sonra hatırlamadıklarını ifade etmektedirler. Hâlbuki Hz. Peygamber vahiy alırken fizikî ve ruhî olarak bazı sıkıntılara maruz kalsa da, o sırada aldığı vahiy kelimesi kelimesine ezberleyerek vahiy

88 • BATILI MÜNEKKİTLER VE DOZY'NİN KUR'AN-I KERİM, VAHİY VE
HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK TENKİTLERİNE MÜSLÜMANLARIN CEVABI:
FİLİBELİ AHMED HİLMİ ÖRNEĞİ

kâtiplerine yazdırmıştır. Görülmektedir ki Batılı müellifler, birçok konuda olduğu gibi bu konuda da ya kötü niyetli olarak ya da bir algı oluşturmak için nesnel davranmayarak hem tıbbî hem de tarihî gerçekleri saptırmaya çalışmışlardır.

Ahmed Hilmi Hz. Peygamber ve onun ruhî durumu hakkında tarihî gerçeklere gözlerini kapatarak olumsuz görüşler ortaya atan Batılı müelliflerin yanlış yolda olduklarını, yine tarafsız, objektif hareket eden insaf sahibi müelliflerin görüşleriyle cevap vermektedir. Filibeli, A. Müller, Thomas Carlyle ve Draper gibi Hz. Muhammed'le ilgili yazdıklarını nazara vererek onların kasdî olarak ortaya attıkları iddiaların gerçekle alakasının olmadığını ispat ediyor. A. Müller'in "Onun (Cenâb-ı Nebî'nin) hareketinde zahir olan tekemmülât-ı emîne ve ma'kûle, hayatının fevkaladesi, hiçbir kesiklik ve eksiklik göstermiyor ve bugün bile Kur'an yüzünden bizim nazar-ı hayretimizi celb ediyor..." (Filibeli 1326: I/177) şeklindeki değerlendirmesini naklediyor.¹⁴ Müller, Hz. Muhammed'in emin ve makul olan gelişimiyle, olağanüstü olan hayatında bir eksikliğin olmaması getirdiği Kur'an'ın bugün bile dikkatlerini çektiğini açıkça söylemektedir. Filibeli Batıda Hz. Peygamberle ilgili geleneksel yaklaşıma karşı çıkanlardan birisi olan Thomas Carlyle'nin¹⁵ "Hz. Muhammed hakiki peygamberdir" sözleriyle müsteşriklerin yanıldığını ortaya koymaya devam etmektedir. (Filibeli 1326: I/177)

Ancak Avrupalı araştırmacılar onun gibi düşünmemekte, kendi temel ilkelere bağlı kalarak İslam'ı, Hz. Peygamber'i ve Kur'an'ı kendi kavramlarıyla kendi metodolojilerini kullanarak ele almaktadırlar. Eseri Türkçeye *Tarih-i İslamiyet* olarak tercüme edilen Hollandalı müsteşrik Dozy de selefleri gibi Hz. Muhammed hakkında indirgemeci ve basitleştirici metodu kullanarak vahyin keyfiyeti ve Kur'an-ı Kerim'le ilgili tarihî gerçeklere uymayan değerlendirmeler yapmıştır. Dozy bilimsel olduğunu ve temel kaynaklara dayanarak yazdığını zannettiği eserine baktığımızda, Hz. Muhammed, Kur'an ve vahiy hakkındaki bilgilerinin tamamen Hristiyanlık taassubuna bağlı kalarak, bilimsellikten uzak, ön yargılı ve suçlamaya yönelik olduğu görülmektedir. Diğer yandan yaşadığı dönemde Avrupa'da gelişen kaynak kritiğini yapmadan, elde ettiği bilgilerin doğru olup-olmadığını tespit etmeden, ele aldığı konulara tek yönlü olarak yaklaşmış ve sadece kendi görüşlerinin doğruluğunu ispata çalışmıştır. Hâlbuki İslam dini ve onun peygamber hakkında araştırma yapanlar öncelikle her türlü ön yargıdan uzak, dinî ve mezhebî taassubunu katmadan, temel kaynaklara objektif olarak bakarak çalışma yapması bilimsellik açısından çok önemlidir.¹⁶ Dozy, kendi zihnindeki negatif İslam ve Hz.

Muhammed imajını haklı kılmak üzere, kendisi gibi düşünen diğer yazarların görüşleriyle destekleyerek ortaya koymaya çalışmıştır.

Filibeli Ahmed Hilmi eserinde hem Batılı müsteşriklerin görüşlerini hem de İslam Tarihi'ndeki olayları ele alırken, gerçeğin ortaya çıkması için itikatla vukuâtı karıştırmayarak “*sadece tarih, vukuât ve hadisât*” açılarından değerlendirdiğini vurgulamaktadır. (Filibeli 1326: I/313-314) Batılı müsteşriklerin belli önyargılara ve temelsiz iddialara dayanan görüşlerinin yanlışlığını bilimsel verilerden de yararlanarak çürütmeye çalışmıştır. Bu tutumunu hakkaniyet sahibi Batılı müelliflerin görüşleriyle desteklemiştir. Filibeli, müsteşriklerin büyük çoğunluğunun Kur'an'ın vahiy kaynaklı olmadığı tezine sahip olduğu, Hz. Muhammed'in Hıristiyan ve Yahudi mirasına dayanan bir etkiyle Kur'an'ı geliştirdiği iddialarına karşı da önemli eleştirilerde bulunmuştur.¹⁷ Filibeli Ahmed Hilmi, Dozy ve emsali dediği Batılı araştırmacıların tarihî olayları ya da şahısları tetkik ve tenkit ederken, Hıristiyanlık taassubunun yanında kendi kavram ve her alan için aynı bakış açısı kullanmalarının isabetli ve doğru olmadığını belirtmiştir. (Filibeli 1326: I/295)

Sonuç

Tarihî süreçte siyasî/askerî alanda Müslümanlara üstün gelemeyen Hıristiyanlık merkezli Batı, kültürel alanda yazdıkları eserlerde Müslümanları öteki olarak niteleyerek, İslam'ın peygamberinin hayat merhaleleri, Kur'an-ı Kerim'in aleyhinde iftira kampanyaları yapmışlardır. Özellikle İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra Hz. Peygamber aleyhinde hem Bizans hem de Batı Avrupa merkezli, tamamen Hıristiyanlık taassubundan kaynaklanan, akıl, bilim ve nesnellikten uzak eserler yazılmıştır.

Başka bir ifade ile tarihe baktığımızda Müslümanların hâkimiyet alanı genişledikçe özellikle de Hıristiyanların yaşadığı bölgelerde fütuhatin artması üzerine, dinî, siyasî/askerî ve kültürel açılardan karşı harekete geçilmiştir. İslam devletlerinin güçlü olduğu dönemlerde bu karşı hareket etkili olmada da, Avrupa'nın Rönesans'la beraber teknolojik alanda ilerlemesiyle hem siyasî/askerî hem de kültürel alanlarda Müslümanlara karşı üstünlük kurmaya başladıkları görülmüştür. Buna paralel olarak da Hz. Peygamber, Kur'an ve İslam ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmaya başlamıştır. Filibeli bütün bu görüşlerin bir bakıma zirve yaptığı bir dönemde yaşamasıyla kendi ilmî kapasitesi çerçevesinde onlara cevap vermeye çalışmıştır.

Filibeli Ahmed Hilmi Hz. Peygamber, vahiy, Kur'an ve İslam'ın diğer konuları hakkında Dozy ve emsalinin görüşlerine karşı yazdığı eserinde, dö-

90 • BATILI MÜNEKKİTLER VE DOZY'NİN KUR'AN-I KERİM, VAHİY VE
HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK TENKİTLERİNE MÜSLÜMANLARIN CEVABI:
FİLİBELİ AHMED HİLMİ ÖRNEĞİ

nemin konjonktürünü de göz önünde bulundurarak, diğer reddiyelerden farklı bir metot kullanmıştır. Söz konusu eleştirilere karşı Kur'an ve Sünnet merkezli bir savunma içine girmemiştir. O tarihi gerçekleri ortaya koyarken "itikat ile vukuâtın" karıştırılmaması gerektiğini söyleyerek metodolojik bir yaklaşımla cevaplar vermiştir. Ahmed Hilmi, Dozy başta olmak üzere Hz. Peygamber ve Kur'an'la ilgili eleştirilere insafli olarak nitelediği bazı Batılı müelliflerin görüşlerini de ortaya koyarak karşı çıkmıştır.

Onun Batılı araştırmacılara karşı çıktığı noktalardan birisi, Hz. Peygamber'in hayatını araştırırken, kendi kavramları dışında hareket etmeyerek bir saplantıya sürüklenmeleridir. Dolayısıyla bu da onların Batılı-oryantalist bir düşünceye saplanarak tarihî olan diğer gerçeklere kulak tıkamaları anlamına gelmektedir. Haliyle bu tutum bilimselliğe asla uymamaktadır. Çünkü bir dini bir medeniyeti ifade eden kavramlar/ıstılahlar, doğduğu dini ve medeniyeti ifade etmek için ortaya çıkmıştır. Bir bilim adamı söz konusu dini ya da medeniyeti başka bir dinin ve medeniyetin kavramları ile incelemeye çalışırsa, ilmî ve metodolojik açılardan kabulü mümkün olmayan yanıtlara sürükleyebilir. Bundan dolayı Filibeli Ahmed Hilmi de bu konu üzerinde hassasiyetle durmuş, Batılı araştırmacıları özellikle de Hz. Peygamber ve onun hayatı hakkında yorum yapanları, bilimselliğe ve tarih ilmî metodolojisine bağlı kalarak, tahlil, tenkit ve değerlendirme yapmaya çağırmıştır.

Notlar

- 1 Batı'nın Doğu ve "Biz" düşüncesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Edward S. (1998). *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. Çev. Nezh Uzel, İrfan Yayıncılık, 4.Baskı, İstanbul
- 2 **Oryantalizm:** Din, dil, düşünce, sanat ve tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kökenli kurumsal çalışmalara oryantalizm denilmiştir. Oryantalizm bir düşünce biçimi ve uzmanlık alanı olmuştur. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar; 1. Avrupa ve Asya arasında değişken tarihî ve kültürel ilişkiyi, 2. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren çeşitli doğu kültürlerinin ve geleneklerinin incelenmesinde uzmanlaşmayı ifade eden Batı'daki ilmî disiplini, 3. Dünyanın Doğu olarak isimlendirilen bölgesi hakkında ideolojik faraziyeleri ve hayalî resimleri içermektedir. (Yücel Bulut, "Oryantalizm", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/428) Tarihî süreçte değişik anlamlar yüklenen oryantalizmi en güzel şekilde adlandıran Edward Said'dir. Kitabına "*Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*" ismini vererek bu alanda büyük bir açılım yapmış ve oryantalizmin ne olduğunu kısa ve veciz bir şekilde özetlemiştir. Oryantalizmle ilgili Doğuda ve Batıda çok sayıda kitap, (Bkz; Edward Said, *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, Pınar Yayınları, İstanbul 1991; Fuat Keyman-Mahmut Mutman-Meyda Yeğenoğlu, *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014; Ahmet Cahid Haksever, *Modernleşme Sürecinde Mevlevîler ve Jön Türkler*, H Yay., İstanbul 2009) tez (Bkz; Ekrem Gülşen, "Oryantalizm Üzerine yapılan Tezler", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996.) ve makale tarzında çalışmalar yapılmıştır. Günümüze kadar yapılan çalışmalar içinde en orijinali Edward Said'in *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu* eseri

olmuştur. Bunun dışında hem Türkiye’de hem de İslam dünyasında oryantalizmin mahiyeti ile oryantalistlerin amaçlarını anlatan çok sayıda yayınlar bulunmaktadır.

- 3 Dozy hakkında bkz; (İbrahim Hatipoğlu, “Osmanlı Aydınlarınca Dozy’nin *Tarih-i İslamiyeti*’ne Yöneltilen Tenkitler”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 1999, 199, 201; Özdemir, “Dozy”, *DİA*, 1994, IX, 513; Yasin Yılmaz, “Filibeli Ahmet Hilmi’nin *Tarih-i İslam* Adlı Eseri Özelinde Dozy ve Müsteşriklerin İddialarıyla İlgili Bazı Mülahazalar” *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkic Languages* Volume 12/2, s. 289-290).
- 4 Abdullah Cevdet ve eseri *Tarih-i İslamiyet*’le ilgili eleştirilen konusunda bkz; Manastırlı İsmail Hakkı, “Târîh-i İslamiyyet”, *Sırât-ı Müstakîm*, S. 72, Muharrem 1328, s. 305-307; İsmail Fennî Ertuğrul, *İzâle-i Şükûk*, İstanbul 1928; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri* 1895-1908, Ankara 1964, s. 162-185; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, I, 387-405; M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul 1981; M. Şükrü Hanioglu, “Abdullah Cevdet”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 90-93; Yasin Yılmaz, *Filibeli Ahmed Hilmi’nin Hayatı ve Tarihçiliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s. 67-70. M. Özdemir, “Dozy”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 513-514; Abdullah Cevdet tarafından yapılan tercümedeki hatalarla ilgili bkz. Hülya Küçük, “Dozy’nin “Het’İslamisme” Adlı Eseri Üzerine”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ekim-Kasım-Aralık 1994, C. XXX, S. 4, s. 63-89; İrfan Davut Çam, “Tartışmalı Bir Eser: *Tarih-i İslamiyet* ve Yasaklanış Süreci”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 30, 2013, s. 109-122; Muharrem Samet Bilgin, *Dozy’ye Yazılan Türkçe Reddiyeler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013; Yasin Yılmaz, “Filibeli Ahmet Hilmi’nin *Tarih-i İslam* Adlı Eseri Özelinde Dozy ve Müsteşriklerin İddialarıyla İlgili Bazı Mülahazalar” *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkic Languages*, Volume 12/2, s. 290...
- 5 Filibeli Ahmed Hilmi’nin hayatı, eserleri ve mücadelesiyle ilgili bkz; Zekeriya Uludağ, *Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi ve Spiritualizm*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996; Mehmet Zeki Ekici, *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Adamı Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, Hayatı ve Eserleri*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.
- 6 Dozy’nin Kur’an’da belagat, fesahat, nezih üslubun ve yüce parçaların olmadığına ilişkin iddialarına karşı Filibeli Ahmed Hilmi’nin verdiği cevapların değerlendirilmesi ile ilgili bkz; Yasin Yılmaz, “Filibeli Ahmet Hilmi’nin *Tarih-i İslam* Adlı Eseri Özelinde Dozy ve Müsteşriklerin İddialarıyla İlgili Bazı Mülahazalar”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkic Languages* Volume 12/2; Ayrıca Dozy’nin Hz. Peygamber’in annesi, babasının mirası, Kur’an’daki âli kavramının olmadığına dair iddiası, Arapların Allah inancına sahip olması ve yeni bir oluşturacak kadar yüksek seviyede olmaları tezlerinin Filibeli Ahmed Hilmi tarafından reddedilmesiyle ilgili bkz; Yasin Yılmaz, “Filibeli Ahmet Hilmi’nin *Tarih-i İslam* Özelinde Dozy’nin Hz. Peygamber’e Yönelik İddialarına Verdiği Bazı Cevaplar”, *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 8, Haziran 2017.
- 7 Müslümanların Avrupa içlerine doğru ilerlemesi özellikle de İstanbul’un fethi üzerine Hıristiyan din adamları Hıristiyanları bir arada tutabilmek için Hz. Muhammed’e dair efsaneler/hurafeler uydurmuşlardır. O dönemde Batı’da yayınlanan anonim bir eserde; Arianist bir rahibin sapkın fikirleri yüzünden kiliseden kovulduğunu ve Arabistan halkının kolayca kandırılabilir olmasını fırsat bilerek, onlara Arianizm’i esas bir şeriat ve bir kutsal kitap uydurması gerektiği kanaatine ulaştığını ve bu kanaatini yazdığı Kuran (Coran) ile ortaya koyduğu söylenmiştir. Bu kitapta Allah’ın oğlunun bulunmadığı, İsa’nın sadece bir

92 • BATILI MÜNEKKİTLER VE DOZY'NİN KUR'AN-I KERİM, VAHİY VE
HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK TENKİTLERİNE MÜSLÜMANLARIN CEVABI:
FİLİBELİ AHMED HİLMİ ÖRNEĞİ

peygamber olduğu yazılıdır. Bu efsaneye göre rahip daha sonra bu kitabı öğrencisi Hz. Muhammed'e (Mahomed) teslim ettiği ve halka da bu kitabın Cebrail vasıtasıyla Allah tarafından getirildiğini ilan eder. Safdil halk da buna inanır. (İ. Sarıçam-M. Özdemir-S. Erşahin, s. 65'ten naklen; G. E. V., Grunebaum, *Medieval İslam*, Chicago 1969, s. 43-44, 46.)

- 8 Filibeli, Staruss ve Baur'un "Teslis, Hz. İsa'nın ilahlığı, Meryem Ana ve Mucizeler" gibi Hıristiyanlığın temel inançlarını esatir ve hurafeler içinde gösterdiklerini, hatta bir takım münekkitlerin Teslis'in Hıristiyanlığa Hind ve Mısır hurafelerinden geldiğini ispat etmişler ve daha sonra da Hz. İsa'nın tarihî kişiliğini inkâr ederek böyle birisinin yaşamadığını aktarmışlardır. Renan'ın da yazdığı bir eserinde bu hususu biraz yumuşatarak iki tane İsa olduğunu, birisinin tarihî kişiliği olan Meryem'in oğlu gerçek İsa, diğeri ise insanlığın hayal dünyasının ve şairlik hissini zihinlerde oluşturduğu İsa olduğunu bildiriyor. (Filibeli, I, 172-173)
- 9 Ancak Ahmed Hilmi vahiy konusunu bu kitaba yazılacak bir zeyil/ekte üzerinde duracağını belirtmiştir. Filibeli, I, 174.
- 10 William Muir, *The Life of Mahomet* adlı eserinde, Ortaçağ Avrupa'sına nazaran bazı olumlu yaklaşımları olmasının yanında, büyük ölçüde daha önceki yazarların ve din adamlarının iftiralarını tekrarlamıştır. Hz. Muhammed'in eminliği, adaleti, putperestliğe karşı verdiği mücadele gibi bazı özelliklerini zikretse de özellikle Medine dönemi için ağır suçlamalarda bulunmuştur. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin uydurma, vahiy sandığı şeyin kendi bilinçaltından gelenler olduğu, kendi kendine konuştuğu, sara atakları geçirdiği gibi onu küçültmeye yönelik iftiralara devam etmiştir. Kur'an'ın müellifi olarak gördüğü Hz. Muhammed'in Hıristiyanlık hakkındaki bilgilerinin kaynaklarını Yahudilik ve Hıristiyanlıkta aramıştır. (Bkz; İ. Sarıçam-M. Özdemir-S. Erşahin, s. 20). Gustav Weil de Muir gibi aynı iddiaları ortaya atarak Hz. Muhammed'in tebliğine başlamadan önce, Kıyas-ı Enbiya ile ilgili menkıbelerin Arap toplumunda bilindiğini, fakat onun, Kur'an'da var olan bu rivayetlerin Allah tarafından vahyedildiğini mü'minlere söylemiştir. O, Yahudilerin ve Hıristiyanların geleneğine ait bilgileri tamamen sözlü rivayetlerden, fakat Yahudi geleneğine ait malumatı Yahudi çağdaşlarından aldığı iddia etmektedir. (Bkz; İ. Sarıçam-M. Özdemir-S. Erşahin, s. 19).
- 11 Orhan Hançerlioğlu *Ruhbilim Sözlüğü*'nde Histeri hastalığının belirtilerini şöyle ortaya koymaktadır. Bu hastalığa yakalanan hasta birden bire çılgın atarak ya da ağlayarak kendisini yerlere atar. Başparmakları genellikle içeriye kıvrılmış ve elleri yumuşak biçimde kasılır. Bedende düzensiz çırpınmalar baş gösterir. Bu nöbetler sırasında hastanın bilinci yerindedir ve başka bir bozukluk görünmez. Nöbetler 5-10 dakika sürdüğü gibi birkaç saat de sürebilir. Hasta nöbetten, ağlama ya da gülme kriziyle açılır. Hastalık saraya benzerse de, 1-2 dakikada son bulmaması, dilin ısırılmaması ve bilinç kaybı olmamasıyla ondan ayrılır... Histerikler, gösterişçidirler, gösteriş olarak sebebi bilinmeyen intiharlara da kalkışabilirler. Hatta nöbetler sırasında hırsızlık ve yangın çıkarma gibi birçok suçlar işleyebilir. Histerikler büyük çapta yalana eğilimlidirler, çok yalan söylerler ve hikâyeler uydururlar. Histeriklerin yaptıklarının çoğu bilinçli olsa da kasıtlı değildir... (Bkz. Orhan Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü*, II. Baskı Remzi Kitapevi). Başka bir kaynaktan ise histerinin tezahürleri şöyle sıralanmaktadır. Engellenip bilinçaltına itilen arzularının dinmesi şöyle dursun daha da artar. Dışa yansımaları için başka bir yol bulur. Aklî marazları, öncelikle hafıza zayıflığı, uyurgezerlik ve başkalarına saldırıdır. Hastalık nöbetinden ayılan hasta, o sırada yaptığı fiillerin hiçbirisini hatırlamaz. Hastada kişilik düalizmi de görülebilir. Histeri şiddetliyse genellikle delilikle sonuçlanır... ("Hysteria", *Dâretü'l-Maârifü'l-Britaniyye*'den naklen Abdulaziz Hatip, s. 353-354).

- 12 Vahyin geliş şekillerinden birisi de zil sesine benzer bir sesle gelmesidir. Bununla ilgili Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadise göre, vahyin geliş şekillerini soran Haris İbn Hişam'a cevap olarak Hz. Peygamber: “*Bazen bana çingirak sesine benzer bir sesle gelir. Bu bana en ağır olanıdır. Onun söylediğini öğrendikten sonra, o benden ayrılırdı.*” (Bkz; Buharî, *Sahîh-i Buharî*, “Bed’u’l-Vahiy 2”, Çağrı Yay., İstanbul 1992; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay. İstanbul 1992, VI, 158-163) Bu vahyin gelişi sırasında Hz. Peygamber bu ses devam ettiği sürece titrer ve ilahi hitabın heybetinden korkardı. Ses kesilip kendine geldikten sonra, söylenen sözler kalbinde yer tutmuş olurdu. (Bkz; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 4. Baskı, Ankara 1983, s. 49).
- 13 Teoloji, filoloji, tarih ve doğu dilleri tahsili yapan Oryantalist ve İslam tarihçisi Gustav Weil (1808-1889), 25 Nisan 1808’de Salzburg’da doğdu. *Muhammed der Prophet (Peygamber Muhammed)*, *Sein Lebenundseine Lehre (Hayatı ve Öğretisi)* ve *Biblische Legenden der Müselmaenner* adlı eserler yazmıştır. Yazdığı eserlerde Hz. Muhammed’in saralı olduğunu ve kısas-ı enbiya ile ilgili bilgileri Kitab-ı Mukaddes’ten aldığını iddia etmiştir. (Bkz; İ. Sarıçam-M. Özdemir-S. Erşahin, s. 17-19, 489’dan naklen; Gustav Weil, *Muhammed der Prophet, Sein Lebenundseine Lehre*, Stuttgart: Metzler 1843)
- 14 Batılı müsteşrikler arasında Müller gibi çok sayıda müellifin Hz. Muhammed hakkında geleneksel yaklaşıma karşı çıktıkları görülmektedir.
- 15 Thomas Carlyle *Heroes ve Hero-Worship* adlı eserinin “Hero As Prophet Muhammad” bölümünde Hıristiyan Batı geleneği içinde Hz. Muhammed’e yöneltilen haksız itham ve eleştirilere cevap vermektedir. Dünya tarihinin kahramanlar tarafından şekillendirildiğini dolayısıyla da kahramanlar tarihinden ibaret olduğunu söylemiştir. Bu tezini ispatlamak için de bir dizi kahramanın hayatını ele almış, bunlardan birisi de H. Muhammed olmuştur. Carlyle onun hayatından bahsederken gerçek bir peygamber olduğunu ve dünya tarihini şekillendirdiğini belirtmektedir. Carlyle kitabını yazmadan önce Hz. Muhammed ile ilgili önyargıları yıkmak için onun hayatının bazı bölümleri hakkında konferanslar vermiştir. (Bkz; İ. Sarıçam-M. Özdemir-S. Erşahin, 50-51’den naklen B. P. Smith, *İslam in English Literature*, New York 1939, s. 226, 229)
- 16 Hz. Muhammed hakkında olumsuz bilgiler vererek onu farklı mecralara çekmek isteyenlerin tarih metodolojisi ve tarihçi tenkit metoduna aykırı hareket ettikleri ile ilgili Nahide Bozkurt’un değerlendirmeleri için bkz; Nahide Bozkurt, 2004, C. 7, S. 20.
- 17 Bu konuda İsmail Cerrahoğlu’nun tespitleri de zikretmeden geçmemek gerekmektedir. Cerrahoğlu; “Kur’an’ın vahiy olduğunu inkâr edenlerle ihtilafımız, menşe ve metot meselesinden kaynaklanmaktadır. Onlar, meseleyi Müslümanlar gibi teolojik olarak telakki etmeyip, sosyal ilimler açısından ele aldıklarından işin başlangıcında metotta anlaşamamaktayız. Başlangıçta bir anlaşma olmayınca, neticelerde de bir anlaşma olmayacağı kendiliğinden ortaya çıkar. Kur’an’ın bir vahiy mahsulü olduğunu kabul edilmeyince, kendilerince ona bir kaynak aramak icap eder. Bu sebepten dolayı, hemen hemen bütün müsteşrikiler Kur’an’a bir kaynak aramakta gecikmemişlerdir.” (Bkz; Cerrahoğlu, 1983: 44-45)

Kaynaklar/References

- Ahmed b. Hanbel (1992). *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yay.
- Bilgin, M. S. (2013). *Dozy’ye Yazılan Türkçe Reddiyeler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara.

**94 • BATILI MÜNEKKİTLER VE DOZY'NİN KUR'AN-I KERİM, VAHİY VE
HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK TENKİTLERİNE MÜSLÜMANLARIN CEVABI:
FİLİBELİ AHMED HİLMİ ÖRNEĞİ**

- Bozkurt, N. (2004). "Terör ve Şiddet Bağlamında Kullanılan Rivayetlerin Yorumlanması Üzerine". *Dinî Araştırmalar*. 7 (20): 131-139.
- Buharî, (1992). *Sahîh-i Buharî*, Çağrı Yay., İstanbul.
- Bulut, Y. (2007). "Oryantalizm", *DİA*, İstanbul, XXXIII/428.
- Cerrahoğlu, İ. (1983). *Tefsir Usulü*. Ankara. 4. Baskı.
- Çam, İ. D. (2013). "Tartışmalı Bir Eser: Tarih-i İslamiyet ve Yasaklanış Süreci". *İslam Araştırmaları Dergisi*. 30: 109-122.
- Dozy, R. P. A. (1908). *Tarih-i İslamiyet*, Mütercim Abdullah Cevdet, Matbaa-i İçtihat, Mısır.
- Edward S. (1991). *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Ekici, M. Z. (1997). *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Adamı Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, Hayatı ve Eserleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Esed, M. (1965). *el-İslam ala Müfteriki't-Turuk, Dâru'l-İlim li'l-Melayim*, Beyrut.
- Esed, M. (1956). *et-Tarik ilâ Mekke, Dâru'l-İlim li'l-Melayin*, Beyrut.
- Filibeli A. H. (1326). *Tarih-i İslam, I-II*, İstanbul: Hikmet Matbaası
- Gökkır, B. (2005). "Kur'an'da Ehl-i Kitap "Öteki" mi? İslam Araştırmalarında Oryantalizmin Kavramsal Etkisi". *İslam Araştırmalar Dergisi*. 14: 37-54.
- Grunebaum, G. E. V. (1969). *Medieval İslam*, Chicago.
- Gülşen, E. (1996). "Oryantalizm Üzerine Yapılan Tezler", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1.
- Haksever, A. C. (2009). *Modernleşme Sürecinde Mevlevîler ve Jön Türkler*, İstanbul: H Yay.,
- Halil, İ. (1989). *el-Müsteşrikûn ve Siretü'n-Nebeviyye, Dâru's-Sekâfe*, ed-Devha.
- Halil, İ. (2011). *İslam Tarihine Giriş. Çev. Abdurrahim Şen*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. *Ruhbilim Sözlüğü, Remzi Kitapevi*, II. Baskı.
- Hanioğlu, M. Ş. (1988). "Abdullah Cevdet", *DİA*, İstanbul.
- Hanioğlu, M. Ş. (1981). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul.
- Hatip, A. (1997). *Kur'an ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, İstanbul.
- Hatipoğlu, İ. (1999). "Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Tarih-i İslamiyeti'ne Yöneltilen Tenkitler", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 3: 197-203.
- Ertuğrul, İ. F. (1928). *İzâle-i Şükûk*, İstanbul.
- Keyman, F., Mutman, M. ve Yeğenoğlu, M. (2014). *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark, İletişim Yayınları*. İstanbul.
- Köse, M. ve Küçük, M. (2015). "Oryantalizm ve "Öteki" Algısı". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 1(1): 107-127.
- Küçük, H. (1994). "Dozy'nin "Hetİslamisme" Adlı Eseri Üzerine". *Diyanet İlmî Dergi*. Ekim-Kasım-Aralık, 30(4): 63-89.
- Manastırlı, İ. H. (1328). "Târîh-i İslamiyyet". *Sırât-ı Müstakîm*. S. 72.
- Mardin, Ş. (1964). *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, Ankara.
- Özdemir, M. (1994). "Dozy", *DİA*. 9: 513-514.

- Sarıçam, İ., Özdemir, M. ve Erşahin, S. (2011). İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Smith, B. P. (1939). İslam in English Literature. New York.
- Uludağ, Z. (1996). Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi ve Spiritüalizm. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1966). Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi. İstanbul.
- Weil, G. (1843). Muhammed der Prophet, Sein Lebenundseine Lehre. Stuttgart: Metzler.
- Yılmaz, Y. (2017). “Filibeli Ahmet Hilmi’nin *Tarih-i İslam* Özelinde Dozy’nin Hz. Peygamber’e Yönelik İddialarına Verdiği Bazı Cevaplar”. Kesit Akademi Dergisi. 3(8): 37-60.
- Yılmaz, Y. (2017). “Filibeli Ahmet Hilmi’nin Tarih-i İslam Adlı Eseri Özelinde Dozy ve Müsteşriklerin İddialarıyla İlgili Bazı Mülâhazalar”. Turkish Studies International Periodical forthe Languages, Literatureand History of Turkishor Turkic Volume 12/2. Ankara.
- Yılmaz, Y. (1994). Filibeli Ahmed Hilmi’nin Hayatı ve Tarihçiliği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

